

ДРВЕНЕ МАКЕТЕ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ЦРКАВА УЧИТЕЉА ПЕТРА Д. ПЕТРОВИЋА: ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ¹

Јелена З. ПАВЛИЧИЋ

*Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Факултет уметности, Звечан*

Апстракт: Овај рад је посвећен макетама српских средњовековних цркава које је израдио учитељ Петар Д. Петровић (Пећ, 1881 – Београд, 1963), а њих посматрамо као део културних прилика у којима су настајале, односно као део залагања једног ученог човека да ван системских истраживања и заштитних радова на вредним споменицима брине о њима на изванредан начин. Петровић је израдио дрвене макете на расклапање четири најзначајније цркве на Косову и Метохији – цркве манастира Грачанице, Дечана, Пећке патријаршије и цркве Богородице Љевишке – у циљу проучавања архитектуре ових значајних споменика српске средњовековне историје и уметности. Све макете су пропорционално умањене у односу на оригиналне грађевине и све су расклопиве како би се лакше сагледали архитектонски планови, односно просторни односи у храмовима. Историја и судбина ових макета није за сада сасвим позната, нити проучена. Макета цркве манастира Дечани се налази у Музеју Југославије у Београду, док смо непотписану макету грачаничке цркве идентификовали у Републичком заводу за заштиту споменика. Није нам позната историја преостале две макете, али смо сматрали веома важним почетак њиховог истраживања у контексту принципа заштите наслеђа, будући да према типологији заменских предмета ове макете препознајемо као изворне предмете који су израђени као копије оригиналних предмета, али нису настали у музеју већ као резултат интереса за ту врсту делатности. Дакле, то су замене оригиналних предмета, али с музеолошком вредношћу оригинала. Управо зато смо сматрали да проучавање макета Петра Д. Петровића насталих у првим деценијама 20. века, даје допринос њиховој валоризацији као музејских предмета (што неке јесу) као и позиционирању истих у дугој историји истраживања косовско-метохијског наслеђа и напорима да се оно сачува.

Кључне речи: макете, средњовековно наслеђе, Петар Д. Петровић, заштита наслеђа, заменски предмети

¹ Овај рад приказује део резултата истраживања у НИО Факултет уметности – Звечан које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

О крају 19. и првим деценијама 20. века на Косову и Метохији, као делу Старе Србије, сазнајемо не-посредније из пера неколицине приповедача који су као хроничари свога времена бележили живот народа. О недаћама Срба на овим просторима као и очуваној вери, обичајима и свакодневици људи, писали су Манојло Ђорђевић Призренац, Никодим С. Савић, Зарија Р. Поповић, Григорије Божовић, Димитрије Петровић, његов син Петар Петровић, Јанићије Поповић и други.² Оно што им приписујемо за сродно јесте књижевност као сведочанство једног времена и живота – стваралаштво које настаје из потребе да се посведочи, да се запамти и не заборави. Уобичајено је било да приповедачи нису и само то. Реч је углавном о угледним, ученим, грађанима који су обављали и просветитељске активности у ширем смислу.

Једна од занимљивијих личности је свакако Димитрије Петровић (Пећ, 1848–1901), учитељ из Пећи, који са својом породицом, а посебно сином Петром Петровићем (Пећ, 1881– Београд, 1963), представља једну од значајнијих културних личности које су деловале у Пећи и Призрену. За учитељски позив спремао се код архимандрита Саве Дечанца, а поред овог посла био је и дописник из Пећи Цариградског гласника, јединог српског, ћириличног, листа у Отоманској империји штампаном у Цариграду од 1895. до 1909.³ Бројни текстови које је написао нису сачувани, па су они објављени у поменутом листу утолико вреднији. Реч је о варошким репортажама, вестима о школству, локалним добротворима, затим народним умотворинама, народним приповеткама, белешкама о свадбеним, славским и другим обичајима, али и уметничким приповеткама. Једно од значајнијих и сложенијих дела је монографија Варош Пећ која је објављена у Цариградском гласнику у девет наставака.⁴ Драгоценост текста је то што он по први пут бележи неке детаље из културне историје овог краја,⁵ али је и најпре у томе што је то “прва новија историја овог града коју је написао Пећанац, а то значи добар познавалац овдашњих прилика, локалних обичаја, начина живљења, привређивања и слично”.⁶ Утолико је и важније што његово посланство, као интимног познаваоца и савременог бележника косовске стварности, наставља његов син Петар. Он је кренуо очевим стопама, и као учитељ, и као писац. Основну је школу завршио у Пећи где је и рођен, а потом Богословију у Призрену. Радио је као учитељ, у Ђилану од 1901, потом је 1909. пребачен у Приштину, а 1911. године у Призрен. Тек после Првог светског рата службу од 1922. обавља у родном граду Пећи, где је и пензионисан 1938.⁷ Већ у Ђилану, по узору на свога оца, постао је дописник Цариградског гласника, као и новосадске Заставе. Занимљиво је да је своје чланке и приповетке потписивао највише псеудонимом Дукађинче или Дукче,⁸ док је његов отац користио псеудоним Дукађинац,⁹ обојица по области Метохије коју Албанци називају Дукађини облашћу по Леки Дукађинију. Петар Д. Петровић је писао приповетке инспирисане стварним животом, али их уз честу истинитост догађаја карактерише хумор и универзалност поруке као уметничка вредност текста. Поред приповедача, написао је и циклус

2 в.: В. Цветановић, *Девећ приповедача Косова и Метохије (1871–1941)*, Београд, 1992; В. Цветановић, *Антологија косовскометохијских приповедача 1871–1941*, Београд, 2018.

3 Г. Јашовић, „Димитрије Петровић – књижевник и хроничар Пећи друге половине 19. века”, у: Димитрије Петровић, *Варош Пећ*, прир. Г. Јашовић, Исток, 2005, 9–12.

4 *Истио*, 12.

5 Димитрије Петровић пише и о немарном односу Пећанаца према историји српских установа и културних збивања, па тако нико не зна када је школа почела са радом, в.: *Истио*, 16.

6 *Истио*, 14.

7 Г. Јашовић, „Неке особине српских говора Косова и Метохије у приповеткама учитеља Петра Д. Петровића”, *Зборник радова Филозофског факултета XLIII (1)* (Косовска Митровица), 2013, 92.

8 В. Цветановић, *Антологија косовскометохијских приповедача 1871–1941*, 308.

9 Г. Јашовић, „Димитрије Петровић”, 17, нап. 17.

Слика 1

од пет драма, које су остале у рукопису.¹⁰ Као и литерарна активност његових претходника, и његова су дела била испуњена фактографским исказима, бележењем тешке реалности тадашњих Срба, али и натопљена жељом за слободом, националним поносом и буђењем националне свести.¹¹ Ово потврђује и његово залагање за оснивањем прве штампарије на Косову, коју је водио са својим братом Максимом у Пећи.¹² Ширење писмености и образовања утицали су не само на развој књижевности већ и на очување језика и традиције, репрезентацију српског интелектуалног круга као и на ширење националних идеја, па је у толико значајније оснивање штампарије.

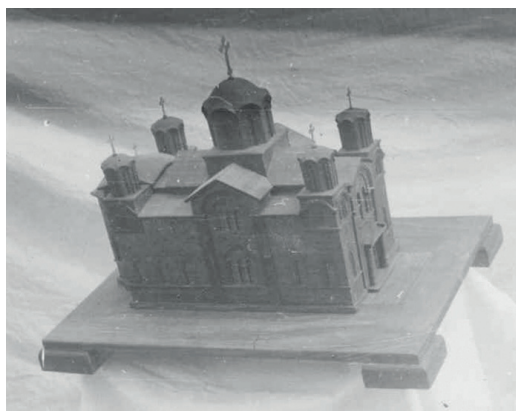
Борба за национално питање и интересовање за духовно и материјално наслеђе Срба на просторима Косова и Метохије, се код Петра Д. Петровића манифестује и његовим ангажовањем на пољу фотографије. Као очевидца друштвених промена у Призрену у првим деценијама 20. века, а потом у Пећи, бележио је живот града, у фотографијама једнако као у приповеткама. Неки од првих фотографских снимака Богородице Љевишке у Призрену из времена када је била џамија, су управо његови (сл. 1). Будући да је реч о цркви која је током отоманске окупације била претворена у џамију, и њен визуелни идентитет је био измењен: на место звоника је подигнуто минаре, зидови су омалтерисани и окречени у бело и споља и изнутра, неки од унутрашњих стубова су срушени како би се отворио простор за михраб итд.¹³ Такве измене су управо спречавале становништво да спозна средњовековни лик цркве, чак и након ослобођења Косова од Отоманске власти 1912. Све до 1923.

10 В. Бован, *Српски писци са Косова с краја 19. и с почетка 20. века*, Приштина, 1980, 249–253. Ове су драме недавно приређене уз друга дела Петровића и тренутно су у штампи: *Сабрана дела Петра Петровића, четири књиге*, Косовска Митровица, 2012–2020. До сада објављено: П. Петровић, *Приче из старе Србије*, Косовска Митровица, 2012.

11 Г. Јашовић, „Димитрије Петровић”, 12–13.

12 *Исто*, 11.

13 Више о променама које су извршене на цркви види у: С. Ненадовић, *Богородица Љевишка, њен ѿсѿанак и њено месѿо у архивекѿури Милуѿиновој времена*, Београд, 1963.

Слика 2

године минаре није било уклоњено, док је откривање средњовековне фасаде и фресака уследило након 1950. године доласком прве истраживачке екипе новооснованог Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије.¹⁴

Фотографије које је снимио учитељ Петар Д. Петровић постале су једно од ретких сведочанстава о томе како је изгледала црква за време турске окупације, односно о изменама које је претрпела. Стога су и уступљене каснијим истраживачима и као такве постале део основне документације о споменику.¹⁵ Такође, као очевидац уклањања минарета са цркве 1923, Петровић је сведочио усмено потоњим истраживачима.¹⁶

ДРВЕНЕ МАКЕТЕ ПЕТРА Д. ПЕТРОВИЋА

Запитаност над променама које „трпи“ неки храм није никад својствена само научницима и припадницима конзерваторске струке. Напротив, како је баштина јавно добро, дакле припада свима, о њој се размишља на разне начине и пише и бележи кроз пера и објектив многих. Тако је учитељ Петар Д. Петровић, очигледно вешт и у обради дрвета, израдио дрвене макете, на расклапање, како сазнајемо из белешки Слободана Ненадовића, четири најзначајније цркве на Косову и Метохији – цркве манастира Грачанице, Дечана, Пећке патријаршије и цркве Богородице Љевишке – у циљу проучавања архитектуре ових значајних споменика српске средњовековне историје и уметности. Оне¹⁷ су пропорционално умањене у односу на оригиналне грађевине и расклопиве су како би се лакше сагледали архитектонски планови, односно просторни односи у храмовима.

Историја и судбина ових макета није за сада сасвим позната, нити проучена. Уопште, писана заоставштина Петра Д. Петровића која се чува у Архиву Косова у Приштини, до сада је била предмет проучавања неколицине истраживача,¹⁸ док се о фотографској грађи и поменутиим макетама мало зна.

14 *Истио*. Реч је о подухвату који је водио, тада млади, архитекта Слободан Ненадовић.

15 Покрајински завод за заштиту споменика културе – Приштина, Регистратор 5019.

16 С. Ненадовић, *нав. дело*, 247, нап. 103.

17 Мислимо на оне о којима је понешто остало забележено и које су доступне за проучавање.

18 О раду Петра Д. Петровића писали су Милован Ј. Богавац, Владимир Цветановић, Владимир Бован, Голуб Јашовић, Милорад Филић, Сунчица Денић Михаиловић и други.

Слика 3

Слика 4

Наиме, макета Богородице Љевишке је забележена на фотографијама које су део документације Покрајинског завода за заштиту споменика културе – Приштина (сл. 2). Она указује на Петровићево разумевање историјског развоја Богородице Љевишке који је претпоставио да је петокупolni део цркве старији, а да су у обнови ове цркве која се десила у 14. веку у време краља Милутина додати опходни бродови који су на макети и покретни. Такво његово размишљање, забележено је на карто-ну који чини део фотодокументације о споменику културе, а највероватније га је уписао архитекта Слободан Ненадовић коме је Петровић, зна се, већ уступио фотографију Љевишке, односно говорио о стању споменика на прелазу векова и очигледно, својим напорима да разуме историјски развој средњовековне грађевине која почива на остацима двеју старијих цркава.¹⁹ Модел цркве је вероватно настао током или након периода 1950–1952, када су извршени обимни конзерваторско-рестаураторски радови којима је цркви враћен изглед из 14. века.²⁰ Непознато је где се данас налази ова макета.

Макета дечанске цркве је једина која је јавности позната и била је излагана.²¹ Наиме, она је као поклон доживотном председнику СФРЈ Јосипу Броз Титу доспела у Меморијални центар Јосип Броз Тито, чије су збирке предмета након укидања Центра инкорпориране у садашњи Музеј Југославије, где се макета и сада налази.²² Ипак, не постоје подаци о времену њеног настанка, као ни о начину и времену доспећа у музеј. Макета цркве манастира Дечани (сл. 3) је израђена од тврдог дрвета (највероватније орах) и пропорционално је умањена у односу на оригиналну грађевину. Спољашњост цркве је дочарана квадратним урезима у дрво, као имитацијом мермерне оплате, а пажња је посвећена и бифорама, олтарској трифори и порталима. Живописне конзоле дечанске цркве најалост нису пренете у макети, а садашње стање исте, указује на одређена оштећења, као на пример недостатак једног конзолног венца који је одлепљен од дрвеног остатка. Припрата је покретна и отвара се надесно, чиме је омогућено сагледавање унутрашњег простора (сл. 4). Такође, портал који води из припрате у наос

19 О историјском развоју цркве Богородице Љевишке више у: С. Ненадовић, *нав. гело*.

20 *Исџо*, 37.

21 Последња изложба на којој је приказана: *Ефекаш Титџо – харизма као џолиитичка леиџимација*, Музеј историје Југославије, Београд, 2009. Види и: <http://www.svevesti.com/a128261-izlozba-poklona-titu-privukla-i-strance-i-domaće-posetioce>

22 Меморијални центар Јосип Броз Тито, Макета Дечана, инв. бр. 2, Бр. Улазне књиге М – 1429.

Слика 5

Слика 6

је покретан и отвара се налево. Приметно је да су сви архитектонски елементи приказани и умањени, а истакнута је олтарска преграда, гробови и крст старца Нестора (сл. 5). На самој макети покретно је још кубе и могуће га је сасвим одвојити. Макета цркве се налази на дрвеном постољу (57×64 цм) које има облик једноставне дрвене плоче са четири правоугаона појачања на угловима. У левом углу, на плочи је ауторов урезани потпис ћириличним писмом (сл. 6): „П. Д. Петровић, УЧИТЕЉ ПЕЋ” док је у средини урезан текст краснописом (сл. 7): „Срп. лавра ВИСОКИ ДЕЧАНИ”.

На сличној дрвеној плочи, али без икаквих натписа и потписа аутора, постављена је и макета цркве манастира Грачанице која се налази у ходнику Републичког завода за заштиту споменика културе. Реч је о макети која је фиксирана за ограду унутрашњег степеништа у поткровљу поменутог завода и на овом месту стоји деценијама (сл. 8 и 9). Од запослених нико не памти када је и како доспела на ово место, то јест у Завод, односно о њој не постоји никаква документација. Ипак, будући да је реч о дрвеној макети, сличних, односно пропорционално складних димензија у односу на дечанску макету Петра Д. Петровића, те да је расклопива, привукла је пажњу ауторке ових редова. Из ближег увида у обе макете, а према истоветности материјала који је коришћен за обе, затим сличности у постољу и најпре начину израде – урезивањем, дубљењем и лепљењем дрвених елемената (в. сл. 10), закључили смо да је реч о радовима истог аутора. Макета цркве манастира Грачанице је димензија 25×42×38 цм, а налази се на постољу димензија 34,3×49,4 цм. Временом је потамнела због услова у којима се чува.

Слика 7

Слика 8

Слика 9

Слика 10

Можда збуњује што сам рад није потписан, као што је то случај са дечанским моделом, па то свакако доприноси забору не само атрибуције макете већ и њене историје. Ипак, можемо претпоставити да су све макете које је учитељ Петровић израдио биле „намењене” њему самом, па зато и нису биле потписиване, док је дечанској додат текстуални запис накнадно, онда када је и поклоњена Јосипу Брозу Титу. Вероватно зато она не садржи податак о години настанка дела, што би, може се рећи, било уобичајено када се рад потписује непосредно након израде. Овако је требало да запис подсећа на Титовог дародавца, и оно што поклон представља – Српску лавру Манастир Дечане. Такви поклони Јосипу Брозу Титу нису били нимало необични – позната је филигранска макета џамије коју је делегација Косова и Метохије поклонила Титу за 67. рођендан, а која је такође данас део фонда Музеја Југославије.²³ Ти поклони су промовисали културне различитости тадашње Југославије и идентитет свих њених народа. Петровићево интересовање за српско средњовековно наслеђе, исказано посебно у стварању макета цркава, у деценијама након ослобођења Старе Србије од отоманске власти, чини нам се да се односи управо на жељу за разумевањем историјских промена које су утицале на обликовање конкретних грађевина, а ради могућности њихове заштите у ширем смислу, као ширења знања о истим међу становништвом, односно ради стварања основе за даља проучавања датог наслеђа. Иако знамо да је настала, није нам познато где се данас чува, нити како је тачно изгледала макета комплекса цркава Пешке патријаршије.

МАКЕТЕ КАО СВЕДОЧАНСТВА И НЕ (САМО) ЗАМЕНСКИ ВЕЋ ИЗВОРНИ ПРЕДМЕТИ

Због непроучених околности под којима су настајале, коришћене и преносене описане макете учитеља Петра Д. Петровића, оне представљају посебно истраживачко питање које смо тек отворили овим радом. На то смо наведени, не само препознавањем и атрибуирањем грачаничког модела цркве, већ најпре тиме што смо у досадашњим истраживањима, препознали производњу сведочанстава као важан, а можда и најважнији део процеса очувања и бриге о наслеђу. Реч је, дакле, о производњи нових докумената који ће сведочити о актуелном стању баштине, али и о њеном доживљају, перцепцији унутар неке заједнице, о историји коришћења, промени стања и тако даље,²⁴ а макете поменутог

²³ <http://foto.mij.rs/site/gallery/3390/photo/171>

²⁴ Ј. Павличић, *Баштина Богородице Љевишке и проблем очувања њамћења у пракси заштитне споменичког наслеђа* (докторска дисертација), Београд, 2016, 173–201.

аутора су сасвим јасно важна сведочанства. О каквим је тачно сведочанствима реч и како их третира наука о наслеђу, јасно је из типологије сродних предмета на коју указујемо у наставку.

За разлику од писаних докумената, као важних сведочанстава, ту су увек и они који припадају домену визуелне културе, као што су фотографија, цртеж, слика, копија, макета објекта и слично. Макете архитектонских објеката, као и копије слика и скулптура, у науци о баштини се дефинишу као замене за оригиналне предмете (за разлику од писаних докумената) које су створене с одређеним циљем – да презентују одлике предмета на местима где предмет није.²⁵ Потреба за њиховим стварањем постоји од давнина, а када је реч о самим копијама градитељских објеката, треба подсетити на Хадријанову вилу у Тиволију, која је практично и била музеј на отвореном класичне архитектуре – где су, уз остало, у умањеној величини репродуковани Аристотелов лицеј и Платонова академија, затим египатски канали и храм из Александрије. Замена за архитектонске објекте смештена у дати простор, значила је и реконструкцију обликовања читавог амбијента, како би се могло уживати у вредностима на које дата архитектура упућује, али и како би се поредиле саме вредности појединачних објеката.²⁶ У том смислу важно је на који начин је израђена сама замена предмета, тј. макета, да ли и у којој мери подражава предмет, односно у којој мери је документарна. Тако, она може бити непрецизна, непотпуна слика предмета, какву данас имамо у великом броју сувенира, али она тада није ту да сведочи о свим одликама архитектонског објекта и да буде документ и сведочанство тих одлика, већ више да сведочи о власнику, његовој посети објекту и емоционалном односу који са њим успоставља.

Но, саме макете су испрва настајале из документацијско-научних разлога, дакле, да сведоче о одликама објекта и служе у научне и презентацијске сврхе. У комуникацији с посматрачем оне упућују на аутентичност самог предмета. У том смислу и у зависности од сврхе с којом се израђује заменски предмет, односно сама макета (питање које нас занима), оне могу бити:

1. израђене у музеју ради заштите оригинала или због немогућности да се оригинал донесе у музеј. Ако се приређује изложба, а предмет је део поставке другог музеја или је ин ситу део неке архитектуре, излаже се копија уместо оригинала. Мотиви за њихово излагање су у том случају едукативни и/или служе компарацији;
2. копије као реконструкција уништених или оштећених предмета – пружају могућност компарације и визуелизације теоријских претпоставки, утврђивања развојног следа догађаја. Оне нису увек верна реплика, већ се обликују у односу на ниво оштећења оригиналног предмета и познавање чињеница о истом, тј. представљају његову реконструкцију. Ове копије се често користе уместо оригинала и у музејима;
3. изворни предмети који су сакупљени зато што су израђени као копије одређених предмета у правилној пропорцији. Они нису израђени у музеју већ су настали и прикупљени као резултат интереса за ту врсту делатности. То су замене оригиналних предмета али с музеолошком вредношћу оригинала;
4. Оригинал који се замењује користећи други изражајни и просторни медиј. То значи да просторне објекте предочавамо на дводимензионалан начин. Ту су фотографије, дијапозитиви, холограми, видео, филмови и тд.²⁷

25 в.: I. Maroević, „Zamjena za muzejske predmete (tipologija i definicija)”, *Informatica museologica* Vol. 16 No. 3–4, (Zagreb), 1985, 5–6; као и I. Maroević, *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 1993, 155–158.

26 I. Maroević, „Zamjena za muzejske predmete (tipologija i definicija)”, 5.

27 *Исџо*. Типологија по проф. др Иву Мароевићу.

Термини које у том смислу можемо користити за заменски предмет су:

- копија или верна репродукција предмета који желимо да презентујемо
- реконструкција, заменски предмет – покушава створити предмет какав је постојао
- модел који више не замењује предмет, већ даје представу о предмету у правој величини, смањен или увећан, с тим да показује неке од технолошких или конструктивних елемената израде оригинала
- макета као врста модела која се примарно користи у представи архитектуре, рељефа, насеља амбијента.²⁸

У првим деценијама прошлог века, када и Петровић делује, у Београду је институционално препозната важност копија, макета и одливака који чувају од заборава угрожено или недоступно средњовековно наслеђе. Такве иницијативе су охрабриване у 19. веку, почетком 20. века су у Србији прихваћене у музејској пракси као део превентивне заштите, док су саме макете имале најпре едукативну улогу.²⁹ Ипак, макете Петра Д. Петровића настају као модели цркава који дају „представу о величини као и конструктивном склопу грађевине”. Оне нису настале у музеју, нити за музеј, већ ради интересовања самог аутора. Зато је реч о изворним, оригиналним предметима који имају музеолошку вредност оригинала и које у том смислу треба сакупити, обрадити, чувати и презентовати. Једна од њих већ јесте музејски предмет и била је део изложбе која презентује културне механизме у време социјалистичке Југославије. Но, она, као и остале, презентује вредности споменичког наслеђа о коме је реч, али је и сведок бројних друштвених промена и погледа на наслеђе Косова и Метохије. У том смислу проучавање макета Петра Д. Петровића насталих у првим деценијама 20. века, даје допринос њиховој валоризацији као музејских предмета, али и позиционирању истих у дугој историји истраживања косовско-метохијског наслеђа и напорима да се оно сачува. Зато верујемо, да ће овде отворено питање њихове историје и значаја бити предмет каснијих, дубљих, проучавања.

ИЛУСТРАЦИЈЕ

1: Црква Богородице Љевишке из времена када је служила као џамија, или након 1912, а пре 1923. Снимак учитеља Петра Д. Петровића (Извор: Покрајински завод за заштиту споменика културе Приштина) Church of Our Lady of Ljeviška in Prizren from the time when it served as a mosque, or after 1912 and before 1923. Photo made by the teacher Petar D. Petrović (Source: Provincial Institute for Protection of Cultural Monuments in Priština)

2: Модел на расклапање цркве Богородице Љевишке који је направио Петар Д. Петровић (Извор: Покрајински завод за заштиту споменика културе Приштина) Model of the Church of Our Lady of Ljeviška made by the Petar D. Petrović (Source: Provincial Institute for Protection of Cultural Monuments in Priština)

3: Макета цркве манастира Дечани (Извор: Музеј Југославије у Београду) Model of the Dečani Monastery Church (Source: Museum of Yugoslavia, Belgrade)

28 *Исто*, 6.

29 в.: Г. Томић, „Рад на формирању средњовековне збирке у Народном музеју од 1921. до 1955. године (за време управе В. Петковића): у светлу музејско-концепцијских и документационо-конзерваторских проблема”, *Зборник Народној музеја* књ. 11 св. 2 (Београд), 1982, 235–255; Н. Копменовић, „Galerija fresaka Narodnog muzeja u Beogradu, Muzej kopija fresaka i odlivaka skulpture”, *Informatica Museologica* Vol. 16 No. 3–4 (Zagreb), 1985, 9–11; Д. Прерадовић, „Копија у музеју на примеру Галерије фресака”, *Зборник Народној музеја* књ. 17, св. 2 (Београд) 2004, 557–565; Б. Поповић, „Стварање збирке копија фресака и српско стручно мишљење XX век”, *Зборник Народној музеја* књ. 18, св. 2 (Београд), 2007, 511–520.

- 4: Унутрашњост макете цркве манастира Дечани, припрата и портал који води ка наосу (Извор: Музеј Југославије у Београду)
The interior of the model of Dečani Monastery Church, narthex and portal leading to the nave (Source: Museum of Yugoslavia, Belgrade)
- 5 Унутрашњост макете цркве манастира Дечани (Извор: Музеј Југославије у Београду)
The interior of the model of Dečani Monastery Church (Source: Museum of Yugoslavia, Belgrade)
- 6: Потпис учитеља Петра Д. Петровића на макети дечанске цркве (Извор: Музеј Југославије у Београду)
Signature of the teacher Petar D. Petrović on the model of Dečani Monastery Church (Source: Museum of Yugoslavia, Belgrade)
- 7: Урезани натпис на макети дечанске цркве (Извор: Музеј Југославије у Београду)
Engraved inscription on the model of Dečani Church (Source: Museum of Yugoslavia, Belgrade)
- 8: Макета цркве манастира Грачанице у Републичком заводу за заштиту споменика културе (РЗЗСК) (Фотографија: Павле Марјановић)
Model of the Gračanica Monastery Church in the Republic Institute for the Protection of Cultural Monuments (RIPCМ) (Photo: Pavle Marjanović)
- 9: Макета цркве манастира Грачанице у РЗЗСК (Фотографија: Павле Марјановић)
Model of the Gračanica Monastery Church in RIPCМ (Photo: Pavle Marjanović)
- 10: Унутрашњост расклопљене макете цркве манастира Грачанице у РЗЗСК (Фотографија: Павле Марјановић)
The interior of the model of the Gračanica Monastery Church in RIPCМ (Photo: Pavle Marjanović)

ЛИТЕРАТУРА

- Бован, Владимир. *Српски њисци са Косова с краја 19. и с њочешка 20. века*, Јединство, Приштина, 1980.
- Ефекат Тито – харизма као њолишничка леишимаџија*, Музеј историје Југославије, Београд, 2009.
- Јашовић, Голуб. „Димитрије Петровић – књижевник и хроничар Пећи друге половине 19. века”, у: Димитрије Петровић, *Варош Пећ*, прир. Г. Јашовић, Дом културе „Свети Сава” – Хвосно, Исток, 2005, 9–18.
- Јашовић, Голуб. „Неке особине српских говора Косова и Метохије у приповеткама учитеља Петра Д. Петровића”, *Зборник радова Филозофског факултета XLIII* (1) (Косовска Митровица), 2013, 91–105.
- Komnenović, Nada. „Galerija fresaka Narodnog muzeja u Beogradu, Muzej kopija fresaka i odlivaka skulpture”, *Informatica Museologica* Vol. 16 No. 3–4 (Zagreb), 1985, 9–11.
- Maroević, Ivo. „Zamjena za muzejske predmete (tipologija i definicija)”, *Informatica museologica*, Vol. 16 No. 3–4 (Zagreb), 1985, 5–6.
- Maroević, Ivo. *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1993.
- Ненадовић, Слободан. *Бојородица Љевишка, њен њосшанак и њено месшо у архиштекштури Милушиновој времена*, Народна књига, Београд, 1963.
- Павличич, Јелена. *Башштина Бојородице Љевишке и ѡроблем очувања ѡамћења у ѡракси зашшшше сшоменичкој наслеђа* (докторска дисертација), Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2016.
- Петровић, Д. Петар. *Приче из сшаре Србије*, Лестве, Косовска Митровица, 2012.
- Поповић, Бојан. „Стварање збирке копија фресака и српско стручно мњење XX века”, *Зборник Народној музеја* књ. 18, св. 2 (Београд), 2007, 511–520.
- Прерадовић, Дубравка. „Копија у музеју на примеру Галерије фресака”, *Зборник Народној музеја* књ. 17, св. 2 (Београд) 2004, 557–565.
- Томић, Гордана. „Рад на формирању средњовековне збирке у Народном музеју од 1921. до 1955. године (за време управе В. Петковића): у светлу музејско-концепцијских и документационо-конзерваторских проблема”, *Зборник Народној музеја* књ. 11 св. 2 (Београд), 1982, 235–255.

Цветановић, Владимир. *Девеић пријоведача Косова и Метихије (1871–1941)*, Књижевна заједница Звездара, Београд, 1992.

Цветановић, Владимир. *Анџолоија косовскометихијских пријоведача 1871–1941*, Српска књижевна задруга – Учитељски факултет, Београд, 2018.

ИЗВОРИ

Покрајински завод за заштиту споменика културе – Приштина, Регистратор 5019.

Jelena Z. Pavličić

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE WOODEN MODELS OF SERBIAN MEDIEVAL CHURCHES MADE BY TEACHER PETAR D. PETROVIĆ

Summary: This paper is dedicated to the wooden models of Serbian medieval churches made by teacher Petar D. Petrović (Peć, 1881 – Belgrade, 1963). We consider them as part of the cultural context in which they were made and as an effort of one scholar who, beyond systematic research and conservation works on valuable monuments, “took care” of them and researched them in a specific way. Petrović made wooden models of four major medieval churches in Kosovo and Metohija – Monasteries of Gračanica and Dečani, Peć Patriarchate and the church of Our Lady of Ljeviška in Prizren – in order to study the architecture of these important monuments of Serbian medieval history and art. All models are proportionately resized in relation to the original buildings and are all collapsible in order to comprehend more easily the architectural plans and spatial relationships in the temples. History of these models is not well known, nor studied. Model of the Church of the Dečani Monastery arrived in the Museum of Yugoslavia in Belgrade as a present to former president of SFRY Josip Broz Tito, while we have identified unsigned model of Gračanica church in the Republic Institute for Protection of Monuments in Belgrade. We do not know the history of the other two models, but we thought it is very important to start their study in the context of the principle of protection of heritage – according to the typology of *replacement items* these models could be recognized as the *original items* that are made as copies of the original objects. They are not formed in a museum but as a result of interest in this type of activity. So, those are the *replacements of the original objects*, but with *museological value* of the original. That is why we think that the study of the models of churches made by Petar D. Petrović, incurred in the first decades of the 20th century, gives contribution to the valorization of these objects as museum objects and their positioning in the long history of research of heritage of Kosovo and Metohija, as well as the efforts to preserve the heritage mentioned.

Keywords: models, medieval heritage, Petar D. Petrović, protection of heritage, replacement items